

על חטא שחטאנו בוידוי פה

(או: למה צריך להשמיט את הוידוי המודפס)

אחד מהיסודות של התשובה, במחשבתו של האדם, הוא הכרת האחריות של האדם על מעשיו, שבא מתוך אמונת הבחירה החפשית של האדם. וזהו גם כן תוכן הוידוי המחובר עם מצות התשובה שמודה האדם שאין שום ענין אחד, שיש להאשימו על החטא ותוצאותיו, כי-אם אותו בעצמו. ובזה הוא מברר לעצמו את חופש רצונו ועוצם יכולתו על סדרי חייו ומעשיו, ומתוך כך הוא מפנה לפניו את הדרך לשוב אל ד', לחדש את חייו בסדר הטוב. (אורות התשובה טז, א*)

בפסקה זו מבאר הרב את הדגש ההלכתי המיוחד של הוידוי. מדוע הוידוי נחשב, לדעת הרמב"ם, ליישום הראשוני של מצוות התשובה? כיוון שהתשובה מתחילה מהמקום בו האדם מבין כי הוא האחראי, כי הוא האשם היחיד. כשאדם מבין כי מצבו ומעשיו תלויים אך ורק בו וברצונו החופשי, הוא מסוגל לפתוח תהליך של תמורה התנהגותית, של שינוי עמוק באישיות ושל הליכה בדרכים חדשות וטובות. רק כשיוצאים לרגע משטיפת החיים ובוחרים את הכח הגדול של החרות האנושית, מתעוררים לפתע לשאול מה אני באמת רוצה לעשות עם הכוחות שלי, עם החיים שלי, עם המעשים שלי, לאן אני הולך, מי אני רוצה להיות.

לא מדובר רק על נטילת אשמה; נטילת אשמה היא תהליך רגשי המתרחש אחרי שאני מכיר בכלל שיש חטא, כלומר שאני לא מעוניין במצב הנוכחי, במעשיי הרעים ובמידותיי המקולקלות. נראה לי שיסוד ההכרה באחריות-האדם קודם, מבחינה כרונית ולוגית, למקום של אשמה. ההכרה בבחירה החופשית, ההתגלות הזו שכאילו מסירה איזה צעיף המכסה את עינינו מלראות שבאמת אנו אלה שבחרים כל הזמן, גם כשאנחנו נותנים את כל ליבנו למעשים שיוצאים תחת ידינו – ההכרה הזו קודמת וגורמת להרהור התשובה הבסיסי ביותר, לגרעין שממנו כל רגשות התשובה נובטים. היקיצה הזו, להתעורר ולגלות שאנחנו עם הגה בידיים, היא המביאה אותנו לחוש מי אנחנו רוצים להיות וכמה איננו שם, כמה פעלנו מבלי דעת, מ"רוח שטות", מחוסר קשב עצמי, מחיצוניותנו.

הוידוי הוא ביטוי של אותה ההתעוררות, ולכן זהו השלב הראשון בתשובה.

בימינו אנו אומרים וידוי מודפס. מוכתב לנו לומר – "אשמנו, בגדנו, גזלנו, וכו'". זה חלק מטקס התפילה, זה כתוב בסידור, ואנו מצייתים, והשפתיים שלנו מדובבות את הטקסט הזה יחד עם אלפי המלים שאנו נתבעים להעלות לפני ה' כקרבן בתפילות הימים הנוראיים הארוכות. מדוע הוידוי מודפס בסידור? מדוע בכלל יש 'נוסח' לוידוי, שהוא בעיקרו עמידה אישית ועיסוק פרטני בחטא או חטאים מסוימים? ניתן להציע שני רבדים. הסיבה הראשונה לכך פשוטה, והוא הרצון ההלכתי להכניס את כולם למסגרת, שלכולם יש איזה מינימום סביר של זיקה, של עמידה לפני ה'. ברובד עמוק יותר, הנוהג ההלכתי מבקש ליצור שדה של הזדמנות, של פתיחת אפשרויות; הוא בוחר סך של מילים מסוימות, כאשר המוטיבציה היא שהאדם הפרטי לא יישאר ברובד זה, אלא יצליח – מתוך המעשה הטכני, מתוך

המילים המנוסחות מראש, מתוך הטקס – 'להתחבר', לגלוש אל תוך עומק העניין, להיכנס אל עולמו הפנימי, להיפתח אל המשמעויות של הדברים.

אבל כיום אני חושב שהידידי המודפס הוא מהטרגדיות הגדולות ביותר של הימים הנוראיים.

אכן, למילים יש כוח פלאי לחדור ולהשפיע מן החוץ אל הפנים. גם מילים שנאמרות בהתחלה מתוך כפייה עצמית מסוימת, מתוך לב בלתי-שלם, מתוך חוסר-כנות במובן-מה, מצליחות פעמים רבות תוך-כדי-אמירתם להציף רגשות כנים, להעלות מחשבות אמיתיות, לעורר רצונות עמוקים ולהניב חוויות אותנטיות. על כן, אני מתנגד בכלל לאמירת ידידי 'יזום', בלי שהוא פורץ מתוך ההתנהלות-הרגשית הטבעית והזורמת של האדם. העובדה שההלכה והמנהג "מחייבים" לומר ידידי כחלק מהתביעות הדתיות הפורמליות של חודש אלול, של ימים הנוראיים ושל יום הכיפורים, נראית לי מתקבלת על הדעת ואף חיובית. אלא שיש לשים לב אם בדרך הנהוגה היום, המנוסחת עד לפרטי פרטים ולא מגדירה שום חלל ריק עבור ניסוח יצירתי ועצמאי, איננו משיגים בדיוק את הפך העניין המבוקש.

הידידי, כאמור לעיל, מבטא את ההתנערות מהזרימה הבלתי-מודעת של החיים ואת ההתעוררות לתחושת האחריות, החרות והבחירה. דיבור הידידי אמור להיות דיבור מעורר; הוא אמור לפתוח אותי לשאלה הכל-כך יסודית – "איפה אני בכל זה?". אדם שאומר ידידי הוא אדם שמקים לתחייה את נקודת העצמי שלו, את נקודת העצמאות, אין הדבר תלוי אלא בי, אני אחראי, אני הבאתי את עצמי למקום בו אני מצוי ואני גם יכול לשנות את זה, אני הוא הקובע אם להיות טוב או רע, הכל בידיים שלי בלבד, אני יכול מרגע זה והלאה להיות מי שאני באמת רוצה להיות. קריאה של ידידי מתוך סידור מודפס מביא לידי ביטוי את ההפך המוחלט; לא זו בלבד שהוא איננו מקיץ אותי, הוא אף משרר לי דבר מה מנוגד – הכל הולך לפי התכתיבים, הכל כולל הכל זה חלק מהסרט שנכתב מראש. אני אשם, אבל זה כבר כתוב לי בסידור שאני אהיה אשם, ושאני מתחרט, ושחטאתי (ושאחטא ?) בכך ובכך. זה חלק מהעובדות הבלתי משתנות, זה חלק ממצואות העולם, זה לא ממש ממש אני. זה טבעי, זה בלתי נמנע, וזה גם חוזר שוב ושוב כמו מעגל השנה – בכל יום כיפור אומר את אותם וידויים, אשפוך שיח על אותם חטאים (ספק שלי, ספק של הציבור, ספק של משהו בכלל), אקרא קריאות זעקה ושבר, רפיון ידיים ואפסות, אומר שזכור כי עפר אנחנו, אבקש מחילה לפני חוקר כליות ולב, --- וכל זה כחלק מטקס ההתכפרות השנתי. הידידי, יסוד התשובה, הוא התנועה ההפוכה – לא היו שום תכתיבים, לא היו סיבות, אין תירוצים – זה הכל אני ורק אני, אני הייחודי, אני שלא דומה לאף אחד, אני והבחירה שלי, אני והאשמה שלי. ולא זו בלבד, אלא שזה באמת חופשי; אני באמת מסוגל להיות במקום אחר מכרגע, לקום מחר בבוקר אחרת, במקום חדש, במקום טוב יותר, ואני באמת מסוגל להגיע שנה הבאה ליום הכיפורים ולהיות שמח בעצמי, להיות מלא מעצמי. ואם זה לא יקרה – זה רק בגללי, זה רק בגלל שלא התאמצתי מספיק.

מה למעשה ?

לפני שאומרים, אם בכלל אומרים¹, את הידידי המודפס – לעצור. לשהות רגע במחשבה אישית, מחשבה המתנסחת מול עצמי במילים של עצמי. איפה אני ? אני כאן ? איפה אני בחיים ? אני נמצא בהם ? אני בוחר אותם ? האם הבחירות שלי טובות ? האם הן נכונות, האם הן כנות, האם אלו באמת בחירותיי שלי ?

הידידי לא נמדד בכמות החטאים אותם הספקנו להזכיר, אלא באיכות ובנוקבות העמידה מול הבחירה שלי במי שאני.

¹ מי שיכול, עדיף להשמיט את הידידי המודפס ולומר ידידי אישי בלבד (בתפילת הלחש). זה דורש קצת אומץ, אבל זה בדרך כלל עדיף מלסחוב עוד עשרות מילים שלא מתרחש בהם שום דבר.